

УДК 339.9:339.146

О. Є. Шандрівська

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Л. Ю. Шевців

Львівський національний університет ім. І. Франка, Україна

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТОВАРНИХ РИНКІВ В УКРАЇНІ

Актуалізовано чинники впливу на міжнародному та національному рівнях на розвиток товарних ринків в умовах посилення системної кризи в Україні. Ідентифіковано тенденції розвитку світових товарних ринків, зокрема загострення конкуренції на ринку вуглеводнів, зниження темпів економічного розвитку КНР, реструктуризація торговельних відносин України та запровадження зони вільної торгівлі з країнами ЄС, величина зовнішнього боргу ВВП країни та рівень збитковості українських підприємств, приватизація інфраструктурних об'єктів ринків України.

Ключові слова: міжнародні та національні товарні ринки, євроінтеграційні процеси, актуальні чинники впливу.

Е. Е. Шандривска

Национальный университет «Львовская политехника», Украина

Л. Ю. Шевцов

Львовский национальный университет им. И. Франко, Украина

МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА РАЗВИТИЕ ТОВАРНЫХ РЫНКОВ В УКРАИНЕ

Актуализированы факторы влияния на международном и национальном уровнях на развитие товарных рынков в условиях усиления системного кризиса в Украине. Идентифицированы тенденции развития мировых товарных рынков, в частности обострение конкуренции на рынке углеводородов, снижение темпов экономического развития КНР, реструктуризация торговых отношений Украины и внедрение зоны свободной торговли со странами ЕС, величина внешнего долга ВВП страны и уровень убыточности украинских предприятий, приватизация инфраструктурных объектов рынков Украины.

Ключевые слова: международные и национальные товарные рынки, евроинтеграционные процессы, актуальные факторы влияния.

O. E. Shandrivska

Lviv Polytechnic National University, Ukraine

L. J. Shevtsiv

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

INTERNATIONAL AND NATIONAL FACTORS OF INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF PRODUCT MARKETS IN UKRAINE

Separation, structuring, analysis and evaluation of the relationship of international and domestic factors to influence the development of commodity markets in terms of economic openness of Ukraine becomes acute and requiring in-depth study given the high

dependence on the effects of the global financial, economic and social crisis. Insufficient processing of these problems determines the relevance and choice of research topic.

The purpose of the study is the isolation and identification of the relationship of the main factors influencing the international and national levels in the development of commodity markets in Ukraine. Used methods of analysis, synthesis and generalization - to examine the main trends of commodity markets in Ukraine, taking into account topical factors exposure to the international and national levels; abstract logical method - to make conclusions of the study.

Development of national commodity markets depends on the activity of interrelated factors at the international and national levels. 1. Trends of world commodity markets, including hydrocarbons markets, the main of which is the global drop in demand for hydrocarbons resources and supply growth of hydrocarbons (analyzed these factors influence how the features in accounting policy of the USA in which the strengthening of the national currency leads to loss of attractiveness of oil as an investment product, the trend increase in oil production USA; expectations of profitability of US companies with shale oil; fluctuations in market conditions in many countries with developing economies, leading to lower demand for energy; annual fall in economic development of China, which led for example to reduce the need for steel exports from Ukraine and, accordingly, for energy; the emergence of new suppliers in the world market of hydrocarbons and expectations increase oil supplies from Iran; loss of competitive position in the global hydrocarbon market, which entails, in particular, the weakening of the transit potential of Ukraine; increase in OPEC oil supply; loss of relationship factors «growth» and «growth in oil consumption» due to increase energy efficiency; upward / downward pricing policy for oil). 2. Development of trade relations Ukraine, causes weakening of exports and imports. 3. Problems and prospects of Ukraine's involvement in global trade. 4. The value of the foreign debt, the value of GDP. 5. The level of losses Ukrainian enterprises. 6. Investment to ensure the economy, etc.

Scientific novelty of the work is to identify factors influencing the international and national levels in the development of product markets in the increasingly systemic crisis in Ukraine.

Separation, structuring, analysis and evaluation of the relationship of international and domestic factors to influence the development of commodity markets will contribute to the development of tools and mechanisms of regulation of industrial and business entities in order to adapt to the transformation processes taking place in Ukraine and the world.

Prospects for further research is the development of tools to adapt the economy of Ukraine to changes in market space in terms of the openness of the national economy towards the EU and aggravation of global instability.

Key words: international and domestic commodity markets, European integration processes, relevant factors-on influence.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, зокрема корпоратизація економіки, що супроводжується викупамі і злиттям компаній, руйнування коопераційних зв'язків між суб'єктами ринку в умовах політичної та соціально-економічної кризи, поглиблення євроінтеграційного вектора розвитку в контексті глобалізації й інформатизації посилюють важливість ідентифікації та оцінки взаємозалежності чинників впливу на ринкових суб'єктів господарювання. Виокремлення, структуризація, аналіз та оцінка взаємозв'язку міжнародних чинників щодо впливу на розвиток товарних ринків, розробка інструментарію та механізмів регулювання виробничо-господарської діяльності з метою зростання акціонерної вартості, капіталізації доходів та витрат в умовах відкритості економіки України набувають гострої актуальності та потребують поглибленого вивчення з огляду на високу залежність від наслідків глобальної фінансово-економічної і соціальної кризи. Недостатнє опрацювання зазначеної проблематики обумовило актуальність та вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибока системна криза (політична, фінансова, економічна, соціальна, екологічна) вітчизняної економіки й

суспільства потребує від суб'єктів господарювання розробки інструментів взаємодії і кооперації контрагентів у ланцюжку створення вартості для виживання в складному просторово-часовому горизонті на засадах кооперації, дезактуалізуючи проблему загострення конкурентної боротьби за умов забезпечення сталого (стійкого) розвитку підприємства. Розробка гнучких інструментів адаптування до змін ринкового простору в умовах відкритості національної економіки в бік країн ЄС потребує врахування об'єктивних закономірностей світового економічного розвитку (процеси глобалізації, транснаціоналізації, формування інформаційно-інтелектуального простору на основі інфокомунікаційних технологій).

Вагомою світовою тенденцією є поступове зменшення домінування «великої сімки» (країн США, Євросоюзу, Японії) та істотне зростання економічної потужності країн БРІК (Бразилії, Росії, Індії та Китаю), що зазначено в «Стратегії національної модернізації «Україна – 2020» [1], під впливом якої Україна матиме справу з більш вираженою багатополарністю в політичному та економічному співробітництві, поширенням новітніх технологій комунікацій та передачі інформації, що дасть змогу формувати й розвивати міжнародні мережні структури (економічні, політичні, соціальні, культурні) [2, с. 240].

Розвиток мережних структур в умовах зростання дефіциту обігових коштів і посилення інфляційних процесів, зменшення власного капіталу більшості українських підприємств, падіння платоспроможного попиту та споживання ресурсів хоч і супроводжується появою конфліктів і ризиків, пов'язаних із використанням ресурсів, розподілом доходів на макро- і мікрорівнях, перерозподілом активів (у тому числі логістичних), зміною форм власності й захистом прав власності [2, с. 240], проте має розкрити потенціал та пришвидшити модернізацію пріоритетних галузей національної економіки, активація темпів розвитку яких покращить стан та перспективи зростання сектора надання логістичних послуг в Україні.

Формування конкурентоспроможних кластерів як однієї з організаційних форм мережних структур на регіональному, галузевому та корпоративному рівнях, на думку професора Є. В. Крикавського, найповніше відповідає актуальним завданням, продиктованим трансформаційними змінами в суспільстві [3, с. 90].

Зниження ризиків функціонування вітчизняних підприємств, особливо на цільових ринках окремих національних економік, – актуальне питання забезпечення максимального взаємозв'язку системи міжнародного маркетингу та концепції міжнародної економічної безпеки. Для усунення надмірної ризикованості міжнародного бізнесу у країнах постсоціалістичного табору, які за класифікацією ООН належать до країн із трансформаційною економікою (у тому числі й Україна), як зазначає О. В. Ільєнко, необхідно створити нове інституціональне середовище, відповідну законодавчу базу, нові форми власності, а також структурну перебудову виробництва з урахуванням входження у світовий ринок. До того ж активізація всесвітньої інтеграції потребує адекватного впровадження бізнесу у процес глобалізації та регіоналізму [4, с. 146–148].

Визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність інтеграції вітчизняних підприємств у європейський простір, процеси глобалізації та інформатизації товарних ринків, посилення ризиків, особливо в міжнародному бізнесі, усе більше актуалізують необхідність ідентифікації та дослідження взаємодії чинників впливу (особливо міжнародних) на стан і перспективи розвитку товарних ринків в Україні.

Формулювання мети. Метою дослідження є виокремлення та означення взаємозв'язку основних чинників впливу на міжнародному та національному рівнях на розвиток товарних ринків в Україні. Для наукового вирішення окреслених проблем застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: методи аналізу, синтезу й узагальнення – з метою вивчити основні тенденції розвитку товарних ринків в Україні з урахуванням актуальних чинників впливу на них на міжнародному та національному рівнях; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків дослідження. Інформаційними джерелами дослідження стали законодавчі та нормативні акти України, вітчизняні й зарубіжні наукові публікації, офіційні статистичні матеріали, матеріали міжнародних рейтингових агентств, періодичні видання.

Виклад основного матеріалу. Коливання на валютних ринках та поточний обвал фондових бірж, девальвація національних валют країн, що розвиваються, рецесія в Європі, міграційні процеси, які, за заявою Генсекретаря ООН п. Гі Муна, посилюються, в тому числі через біженців, що тепер становлять близько 60 млн чол. у світі [5], уповільнення економічного розвитку Китаю, глобальна відмова від довгострокових інвестицій, падіння світових цін на нафту, попиту на енергоносії, падіння темпів зростання ВВП, дефіцит бюджету, зміна клімату, переорієнтація на внутрішні ринки країн та інші чинники відбиваються на розвитку товарних ринків окремих країн. Зазначені міжнародні чинники та військові дії на Сході України, падіння реальних доходів населення, внутрішнього споживання на 7 % (у 2014 р.) [6], дефіцит експорту, зростання цін на газ для різних категорій споживачів, зменшення товарообігу, міграція 600 тис. українців до Росії [7] тощо суттєво впливають на розбудову товарних ринків в Україні.

Розбудова товарних ринків залежить від активності таких взаємопов'язаних чинників на міжнародному та національному рівнях.

1. Тенденції розвитку світових товарних ринків, у тому числі ринків вуглеводнів, основною з яких є глобальне зниження попиту на вуглеводневі ресурси та зростання пропозиції на ринку, а саме:

- особливості облікової політики США, за якої зміцнення національної валюти призводить до втрати привабливості нафти як інвестиційного товару;

- збільшення видобутку нафти в США (у 2014 р. видобуток нафти становив 516 млн т, що на 16 % більше за його видобуток у 2013 р.). Майже половину цих обсягів забезпечує дорогий і суперечливий фрекінг – витискання нафти з пористого шару кам'янистих порід. Унаслідок суттєвого зниження кількості бурових установок, що перебувають в експлуатації, видобуток важкодобуваної нафти в США, Канаді зростатиме повільнішими темпами [8];

- очікування зниження рентабельності американських компаній із видобутку сланцевої нафти за умов зниження цін на неї нижче \$40/барель у разі появи на ринку іранської нафти;

- зміна правил регулювання на світовому ринку вуглеводнів;

- коливання кон'юнктури ринку багатьох країн, що розвиваються (наприклад, Росії та Бразилії), знизить попит на енергоносії;

- падіння щорічних темпів економічного розвитку Китаю з 8–9 % останні два десятиріччя до 5–7,5 % (наступні п'ять років) [9] та впровадження концепції економічного «ребалансування» (більша спрямованість на внутрішнє споживання, ніж на інвестиції). Зниження внутрішнього попиту (наприклад, за прогнозами Китайської асоціації виробників чавуну і сталі (China Iron and Steel Association)

падіння обсягів споживання сталі в 2015 р. становило 6 %) [10], загального обсягу зовнішньої торгівлі, експорту та імпорту за січень–серпень 2015 р. відносно аналогічного періоду 2014 р. – на 7,7, 1,6 та 14,6 %, відповідно, [11] та інвестицій (5,4 % за квітень–липень 2015 р. відносно аналогічного періоду 2014 р.) спричинили ланцюгову реакцію структурних економічних проблем у країні, серед яких поява недозавантажених потужностей, концентрація в регіоні надлишкової дешевої робочої сили, здешевлення національної валюти (станом на серпень на рівні 6,4124 юаня /долар; згідно з прогнозами, до 20 % падіння курсу валюти до кінця 2016 р.) [12], активація прямого конкурента Китаю Індії, яка забезпечила зростання споживання сталі на 4,5 % (за квітень 2014 р. – березень 2015 р.) [13], та конкурентів Малайзії та Сінгапуру. Погіршення економічних показників Китаю призвело, наприклад, до зниження потреби в експорті чорних металів з України, валютна виручка від експорту яких у січні–серпні 2015 р. знизилася на 40,1 % порівняно з аналогічним періодом 2014 р. [14] за одночасної активації Індії щодо нарощування обсягів виплавки сталі, виробництва продукції машинобудування, видобутку кам'яного вугілля тощо, експорт якого за січень–серпень 2015 р. становив 715,15 млн дол. США [15]. Незважаючи на поточне послаблення міжнародної позиції національної валюти Китаю, яке впливає на світовий ринок електронної торгівлі нафти та потребує посилення розвитку банківської системи країни, призведе, на думку експертів МВФ, у перспективі (2020–2030) до включення юаня до кошика резервних валют. Слід нагадати, що тепер єдиною резервною валютою виступає долар США, у переліку найбільш стабільних валют – євро, китайський юань, швейцарський франк, японська єна;

– поява нових постачальників на світовому ринку вуглеводнів та очікування зростання поставок нафти з Ірану. У результаті відмови Іраном від розробки ядерних програм, через які до нього застосовували санкції понад три десятиріччя, очікують зростання обсягів видобутку нафти в країні з поточних 2,9 млн барелів/добу до 3,6 млн барелів/добу (згідно з даними Міжнародного енергетичного агентства, МЕА), за три роки – до 6,4 млн барелів/добу й доведення видобутку вуглеводнів до 11 млн барелів/добу [16], буде задоволено потреби не тільки Китаю, Індії, країн Південно-Східної Азії, а й країн Заходу, таким чином відновлено своєї частки на європейському ринку в розмірі 42–43 %. Поява на ринку вільної нафти призведе до зниження цін на неї та загострення конкурентної боротьби з боку Ізраїлю та Росії;

– втрата конкурентних позицій Росії на світовому ринку вуглеводнів (оскільки видобуток вуглеводнів понад 6 млн т здійснюють у важковидобувних районах Заполярного шельфу з високими капітальними та операційними витратами, і за зниження вартості нафти на світовому ринку до рівня \$40/барель робить більшість свердловин нерентабельними) на противагу сприятливим економічним показникам видобутку нафти із Саудівської Аравії (що видобувають на континенті в сприятливих кліматичних умовах за собівартістю \$3–9/барель) та Ірану (який за потенціалом та ціноутворенням (\$9/барель) відповідає Саудівській Аравії). Перспективи зниження світової потреби у вуглеводнях та втрата споживачів на внутрішньому ринку, розвиток ІТ- та нанотехнологій, стан чинників політичного середовища тощо призвели до коригувань їх видобутку Росією в 2015 р. з 485 до 414 млрд м³ за фактичного видобутку в 2014 р. на рівні 444 млрд м³ [17], зниження капіталізації «Газпрому» за десять років з \$360 млрд до \$56,57 млрд [18], у тому числі на 20 % за два останні роки, утрат 2,5 трлн руб. «Газпромом» на неперспек-

тивні проекти, відмови розгляду державою компанії «Газпром» як стратегічного ресурсу на тлі впливу капіталу з Росії \$150 млрд та \$90 млрд за 2013–2014 рр. (за оцінками експертів галузі) [19] та прогнозу щодо чистого впливу капіталу з країни у 2015 р. на рівні \$111 млрд. (згідно з даними Центробанку Росії) [19], що підтверджено в тому числі закриттям інвестиційним фондом Franklin Templeton свого підрозділу в Росії;

– втрата конкурентних позицій Росії на ринку вуглеводнів спричиняє, в тому числі, послаблення транзитного потенціалу. Так, Україна в січні–червні 2015 р. скоротила транзит природного газу до Європи й Молдови на 21,4 % порівняно з аналогічним періодом 2014 р., до 28,727 млрд м³. Транзит газу територією України в 2014 р. знизився на 27,8 %, порівняно з 2013 р., до 62,197 млрд м³ [20]. Слід зауважити, що в секторі транзиту нафти спостерігається позитивна тенденція щодо нарощування обсягів транзиту газу. Зокрема, у січні–липні 2015 р. транзитом до країн Західної Європи (Словаччини, Угорщини, Чехії) протранспортовано 9131,0 тис. т нафти, що на 406,0 тис. т (або на 4,7 %) більше, порівняно з аналогічним показником 2014 р. [21];

– утворення ніші на ринку вуглеводнів за рахунок зменшення пропозиції з Росії, яку можна буде заповнити за рахунок пропозиції країн ОПЕК (Organisation of the Petroleum Exporting Countries, ОПЕК, до яких з 2015 р. знову належить Індонезія), які пропонують нафту за цінами близько \$51/ барель і видобувають понад 30 млн барелів/добу. Очікується загострення конкурентних відносин у картелі (через наявність у ньому країн з різним рівнем собівартості видобутку нафти, недотримання обмежень стосовно видобутку вуглеводнів у картелі, вимог деяких країн щодо зменшення квот на обсяги видобутку нафти на добу, перерозподілом квот) та вихід із нього країн з високими вартісними показниками видобутку нафти (найбільш імовірно, Індонезії). Повернення конкурентних позицій картелю можливе за умови активізації електронних торгів, позабіржових торгів, зростання сировинних, валютних ринків тощо;

– втрата взаємозв'язку чинників «зростання економіки» та «зростання обсягів споживання нафти» через зростання ефективності використання енергоресурсів. На думку експертів, упродовж найближчих 20 років очікується зростання попиту на додаткові енергоносії на 35 – 50 % за одночасного зростання кількості нафтозховищ у світі за рахунок видобутку конвенційної нафти по обидва боки Атлантичного океану біля Африки та Південної Америки, так і з використанням нових технологій, наприклад фрекінгу. До того ж разом із США важливу роль відіграє Канада. Три мільйони барелів за день видобуває Канада – це результат використання так званих неконвенційних методів видобутку, які застосовують дедалі частіше;

– висхідна чи низхідна політика формування цін на нафту. Тривалість періодів високих чи низьких цін на нафту, як правило, становить 10–12 років і характеризується суттєвими коливаннями цін на нафту. Так, ціна за нафту марки Brent за рік впала вдвічі і склала \$55/ барель (159 л) навіть до періоду появи на ринку іранської нафти.

2. Розвиток торговельних відносин. За даними щоквартального прогнозу «Ukrainian Economic Trends Forecast», аналітичної групи «Da Vinci AG», у січні – травні 2015 р. експорт товарів з України склав \$15,4 млрд дол. США. За річного вираження темпів падіння експорту України за січень–травень, що становило 25,9 %, основними секторами послаблення експорту стали експорт цинку (на

99,8 %), олова та виробів з нього (- 98,5 %), вугілля (- 91,5 %), нікелю та виробів з нього (-90,6 %). Падіння експорту обсягу суден, залізничних локомотивів, нафтопродуктів, м'яса та риби становили 80–90 %; на рівні 60–80 % – засобів наземного транспорту, літальних та водних апаратів тощо. Загальний рівень експорту України в Росію скоротився за січень – травень 2015 р. на 60 %, у тому числі за рахунок обмежень по продукції харчової промисловості [22, с. 13]. Дискусійними залишаються питання експорту продукції заводу «Мотор Січ» м. Запоріжжя до РФ (за матеріалами «Washington Post» та ін.), закупівля вугілля із зони АТО та його транспортування територією Росії [23] (за січень – травень 2015 р. видобуток кам'яного та бурого вугілля скоротився на 56,9 % [24]). Основними причинами зазначеної динаміки є втрата виробничих потужностей на території Донбасу, погіршення відносин з Росією як торговельним партнером, низький попит на вітчизняну продукцію в країнах Євразії через низький рівень її якості (експорт до Німеччини зменшився на 23 %, до Польщі – на 38, до Італії – на 32, до Іспанії – на 31, Угорщини – на 52, Болгарії – на 47 %); уповільнення темпів зростання світової економіки (тепер становить 3,3 %; очікується – 3,1 %) і спад темпів розвитку світової торгівлі, який досягнув максимуму з 2009 р. [22, с.13].

3. Період імплементації угоди про асоціацію між Україною і ЄС та запровадження зони вільної торгівлі з країнами ЄС з 1 січня 2016 р., який характеризується добровільним відкриттям ринків ЄС та зниженням економічних, у тому числі тарифних бар'єрів входу на них для вітчизняних експортерів-виробників продукції, робіт, послуг, виявив недостатній рівень адаптації українських виробників до функціонування на ринках з повноцінною конкуренцією, посилення тиску з боку імпортерів із країн ЄС, необхідності застосовувати стандарти якості, впроваджені в ЄС та ін.

Недостатній рівень модернізації виробництва та запровадження стандартів якості, прийнятих на європейських ринках, провокують більшість вітчизняних виробників реалізовувати продукцію високої якості на закордонних ринках, залишаючи на внутрішньому ринку продукцію низької якості, на якому не відчуватиметься конкуренція з боку європейської продукції класу «люкс» з високою якістю та високими цінами через низьку купівельну спроможність населення, але поставлятиметься низькоякісний дешевий імпорт з ЄС.

Загострення конкуренції, запровадження технологічних стандартів, систем захисту споживачів, юридична відповідальність та інше стимулюватимуть вітчизняних виробників виробляти продукцію, відповідну європейським соціальним, технологічним, екологічним і корпоративним стандартам.

Галузі промисловості, готові реалізовувати свою продукцію в ЄС, мають незначну частку в експорті вітчизняної продукції. Продукція молочної галузі на чверть відповідає європейським стандартам. Нарощування потужностей легкою промисловістю в умовах суттєвого здешевлення вартості робочої сили стимулює розміщувати виробництва в Україні, особливо з використанням давальницької сировини, застосовуючи наявні потужності й кваліфікований персонал. Класичними експортноорієнтованими галузями є машинобудування, металургія, хімічна промисловість, продукцію яких поставляють на ринки Азії, Близького Сходу, Північної Африки і для яких є прийнятні стандарти якості вітчизняної продукції. Повільний процес упровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва не дозволяє використовувати можливості

нарощування експорту сільськогосподарської продукції та продовольства (передусім м'ясної, овочевої та плодово-ягідної). На ринки ЄС, які закриті, поставляють тепер близько 35 % від усього експорту вітчизняної продукції, що вдвічі перевищує обсяги поставок у 2011–2012 рр.

За умов відсутності конкуренції в технологіях із країнами ЄС для українських товаровиробників актуальним є завоювання ринків інших країн. Так, в умовах застосування політичних та економічних санкцій щодо Росії доречно завоювати вітчизняними виробниками ринки, на яких присутня РФ.

Із залученням України у глобальну торгівлю, наявністю стимулюючих чинників регуляторного характеру українські виробники змушені покращувати стандарти якості життя та якості виробництва, відкривати нові можливості для логістики з її потенціалом зменшення витрат і роботи в умовах обмеження ресурсів.

На думку директора Інституту економіки і прогнозування НАНУ В. Гейця, у короткостроковій перспективі без чіткої програми адаптації та імплементації, з урахуванням усіх чинників можна втратити до 1–2 % ВВП, згідно з оцінкою голови правління Інституту економічних досліджень і політичних консультацій І. Бураковського, у довгостроковій перспективі (10 років) упровадження угоди з ЄС сприятиме підвищенню добробуту українців від 4,3 до 11,8 % [25].

4. Зовнішній державний борг України на початок 2015 р. становив 1,1 трлн грн, або 72,2 % ВВП. Валовий зовнішній борг України за січень–червень 2015 р. збільшився з \$0,7 млрд до \$127 млрд і зріс до 122,8 % ВВП [26]. Особливої складності набуває реструктуризація боргу приватним бенеціарам, оскільки деякі з них підтримують політику Росії та керуються не економічними, а політичними амбіціями. Тому під час домовленостей із клубом кредиторів щодо його реструктуризації третьою стороною виступив МВФ. Оголошення технічного дефолту спровокує вплив іноземних інвестицій, ускладнить наповнення ВВП країни і здатність повернути борги в майбутньому. Наразі спрогнозований НБУ показник падіння ВВП у 2015 р. становить 11,5 % [27], міжнародними інституціями (МВФ, СБРР та ін.) на рівні 7,5–5,5 %; реальний ВВП у другому кварталі 2015 р. зменшився на 14,6 % (у першому кварталі 2015 р. – на 17,2 %), порівняно з аналогічним періодом 2014 р. [26] під час зростання тіньової економіки в першому кварталі 2015 р. відносно аналогічного періоду 2014 р. до 47 % від обсягу офіційного ВВП, або щомісячно 3 млрд грн. [28]. Падіння ВВП країни в 2015 р., зменшення реальних доходів населення (у III кварталі 2014 р. на 8,4 %, порівняно з показниками попереднього року) [29] та внутрішнього споживання товарів і послуг, підвищення цін на газ для різних категорій споживачів, зменшення експорту, у тому числі зниження товарообороту з Росією (з початку 2015 р. зниження експорту на 59 та імпорту на 65 %), заборгованість держави перед бізнесом на рівні 47 млрд грн (за рахунок неповернення ПДВ та переплати податку на прибуток) [30] та інших чинників негативно відображається на динаміці розвитку товарних ринків в Україні.

5. Рівень збитковості українських підприємств. 45 % підприємств України у першому півріччі 2015 р. отримали збитки на суму 232, 617 млрд грн, що вдвічі більше за аналогічний показник минулого року без урахування анексованого Криму й території Донбасу [31]. Збитки державних підприємств у 2014 р. становили 115 млрд грн [32]. Загалом вплив коштів з банківської системи України перед уведенням тимчасової адміністрації становив понад 100 млрд грн, 80 млрд грн – збитки банків у 2014 р. [33]. Основні причини – політико-економічна криза, скорочення зовнішнього та внутрішнього попиту, споживчого та інвести-

ційного попиту, втрата зовнішніх ринків. Насамперед це стосувалося підприємств із переважаючою часткою виручки в іноземній валюті (хімічна промисловість, машинобудування, металургійна промисловість). Стримуючим чинником для збиткових підприємств є обмеження у структурних змінах (запровадження нових виробництв, нових технологій, збільшення інвестувань тощо). Загалом стагнація економіки триває з 2012 р.

6. Інвестиційне забезпечення економіки країни. За низького рівня інвестувань в економіку (дефіцит зовнішнього фінансування в Україну становить \$18,4 млрд [34] та темпів їх освоєння (за перше півріччя 2015 р. Україна освоїла 16,5 % (\$140 млн) інвестицій від міжнародних фондів) розбудова інфраструктурних об'єктів у країні ускладнюється. Несприятливе інвестиційне забезпечення, падіння темпів економічного зростання, прискорення темпів падіння експорту тощо є чинник тиску на кон'юнктуру валютного ринку в середньостроковій перспективі. Несприятливе інвестиційне забезпечення економіки країни є також відбиток таких зовнішніх чинників, як глобальна відмова від довгострокових інвестицій, обвал головних фондових бірж світу, падіння попиту на енергоносії, падіння темпів зростання ВВП країн тощо.

7. Інформаційне забезпечення суб'єктів товарних ринків та рівень доступу до інформації. В Україні мають місце позитивні зрушення в цьому напрямку, зокрема створення в серпні 2015 р. системи електронного документообігу з метою підвищення ефективності функціонування суб'єктів ринку, якою послуговуються такі державні структури, як «Укрзалізниця», «Укравтодор», «Укрпошта», інформацію в якій узгоджено з іншими міністерствами.

8. Приватизація інфраструктурних об'єктів ринків України. Передбачено приватизацію 342 компаній, серед яких такі інфраструктурні об'єкти, як митниці (Закарпатська, Львівська, Чернівецька та інші), 13 портів, у тому числі Одеський порт, на який претендують 10 інвесторів, надходження від приватизації якого становитиме понад \$500 млн, «Українське Дунайське пароплавство»; Гайворонський тепловозоремонтний завод, Івано-франківський локомотиворемонтний завод, ТОВ «Торговий флот Донбасу», Авіакомпанія «Горлиця», авіаційне підприємство «Універсал Авіа» та інші держпідприємства [35].

Висновки і перспективи подальших доліджень. Концентрація виробництва в середині держав, його переорієнтація на внутрішнього споживача впливають на світову економіку та на економіку України. За умов зменшення експортного складника виникла необхідність переорієнтації на внутрішній ринок, який завжди був показником стабільності роботи в країні і який не повинен відставати від зовнішніх ринків.

Розвиток товарних ринків в Україні супроводжує взаємодія чинників різновекторної сили дії, основні з яких уповільнюють темпи економічного зростання, зумовленого втратою територіальної цілісності країни та терористичними діями в зоні АТО, що дезактивує виробничо-господарську діяльність і загострює ризики, у тому числі пов'язані з безпекою пересування вантажів; висхідна динаміка інфляційних процесів у більшості країн – основних торговельних партнерів спричиняє зростання ціни імпортованих товарів для вітчизняних підприємств, падіння платоспроможного споживчого попиту й загострення потреби імпортозаміщення, що для суб'єктів товарних ринків формує необхідність у переорієнтації зон обслуговування на внутрішні ринки; посилення конкуренції з боку країн, що розвиваються, та країн-членів СНД на ринках основних груп експорту України, що

потребує вдосконалення маркетингово-логістичної діяльності підприємств на засадах підвищення якості продукції. Розширення співпраці з ЄС, що зумовлює нарощування імпорту високотехнологічних товарів та супроводжується експортом продукції з низькою питомою часткою доданої вартості за низької ефективності механізмів підтримки експорту продукції підвищує тиск на природний капітал, а високий інфляційний тиск, падіння платоспроможного споживчого попиту, обмеження, пов'язані з нерозвиненістю виробничої та логістичної інфраструктури та інші чинники суттєво заважають ефективній діяльності суб'єктів товарних ринків, змушують останніх переорієнтувати свою діяльність на внутрішній ринок, стимулюють процеси поглинання та злиття в галузях, пошуку ефективних рішень, у тому числі за рахунок розвитку аутсорсингу, потребують гнучкого адаптування до глобалізаційних процесів.

Перспективами подальших досліджень є розробка гнучких інструментів адаптування економіки України до змін ринкового простору в умовах відкритості національної економіки в бік країн ЄС та глобальної нестабільності.

Бібліографічні посилання

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. – Режим доступу: [//zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). – Заголовок з екрана.
2. **Мних, О. Б.** Інституціональна трансформація економіки і зростання практичної цінності логістики, маркетингу та ін. як складових стратегії національної модернізації «Україна – 2020» [Текст] / О. Б. Мних, Р. М. Брицький // Тези доп. X Міжнар. науково-практ. конф. «Маркетинг та логістика в системі менеджменту». – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2014. – С. 240–242.
3. **Крикавський, Є. В.** Концепція кластера у формуванні потенціалу конкурентоздатності деревообробних підприємств [Текст]: монографія / Є. В. Крикавський, О. А. Похильченко. – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2012. – 352 с.
4. **Ільєнко, О. В.** Забезпечення взаємозв'язку системи міжнародного маркетингу та концепції міжнародної економічної безпеки [Текст] / О. В. Ільєнко // Тези доп. X Міжнар. науково-практ. конф. «Маркетинг та логістика в системі менеджменту». – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2014. – С.146–148.
5. По всему миру 60 миллионов человек являются беженцами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/world/1155442-po-vsemu-miru-60-millionov-chelovek-uyayuyutsya-bejentsami-oon.html>. – Заголовок з екрана.
6. Світовий банк погіршив прогноз для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/business/2015/04/150430_macroupdate_economy_ukraine_az. – Заголовок з екрана.
7. Росія нарахувала у себе 600 тис. українських нелегалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2015/10/30/rosiya_narakhuvava_u_sebe_600_tys_ukrayinskykh_nelegaliv. – Заголовок з екрана.
8. **Венкель, Р.** Ціни на нафту падають і без Ірану [Електронний ресурс]. / Р. Венкель, Д. Прокопчук – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%84%D1%82%D1%83-%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D1%96-%D0%B1%D0%B5%D0%B7-%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%83/a-18616731>. – Заголовок з екрана.
9. Аналіз сучасних тенденцій розвитку економік провідних країн світу і ризиків, пов'язаних з російсько-українським конфліктом (за матеріалами аналітичного центру «Борисфен Інтел») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/ekonom-mira>. – Заголовок з екрана.
10. Китай сокращает выплавку стали [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minprom.ua/news/197322.html>. – Загл. с екрана.

11. Китай резко сокращает и экспорт, и импорт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ng.ru/economics/2015-09-09/1_china.html. – Загл. с экрана.
12. Зниження курсу юаня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/financial/3550703-kytai-znyzhuie-kurs-yuania-tretii-den-pospil>. – Заголовок з екрана.
13. Индия продолжает наращивать экспорт стали. Союз-литейный информационный ресурс по литейному производству [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lityo.com.ua/21633-indiya-prodolzhaet-narashchivat-eksport-stali>. – Загл. с экрана.
14. Валютна виручка від експорту чорних металів Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/09/09/valyutna_vyruchka_ukrayiny_vid_eksportu_chornukh_metaliv_obvalylas_na_40. – Заголовок з екрана.
15. Господарство Індії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr-tur.narod.ru/turizm/sprysok/india/gospodindii/gospindia.htm>. – Заголовок з екрана.
16. Експерти знизили прогноз попиту на нафту у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/3575665-eksperty-znyzuly-prohnoz-roryutu-na-naftu-u-2016-rotsi>. – Заголовок з екрана.
17. Видобуток газу російським «Газпромом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/business/55b74aadcb687/>. – Заголовок з екрана.
18. Российские компании в рейтинге Financial Times по рыночной капитализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/economics/articles/2015/06/22/597310-rossiiskie-kompanii-v-reitinge-financial-times-po-rinочноi-kapitalizatsii-vernulis-na-10-let-nazad>. – Загл. с экрана.
19. Відтік капіталу з Росії за перший квартал 2015 р. становить \$32,6 мільярдів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/vidtik_kapitalu_z_rosii_za_pershyy_kvartal_2015_roku_stanovyv_326_milyardiv_118807.html. – Заголовок з екрана.
20. «Газпром» подав рекордну з початку року заявку на транзит газу через Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/07/30/553132>. – Заголовок з екрана.
21. Інформаційно-аналітичне дослідження стану паливно-енергетичного комплексу України (за матеріалами Міністерства вугілля України і ДП «Енергоринок») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kompek.rada.gov.ua/kompek/control/uk/publish/article?art_id=50081&cat_id=50080. – Заголовок з екрана.
22. **Олійник, С.** Валюта ріками не тече [Текст] / С. Олійник // Експрес. – 2015. – 13–20 серпня. – С.13.
23. Уряд України узгодив вивезення вугілля із зони АТО через Росію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1873669-kabmin_virishiv_vivoziti_vugillya_iz_zoni_ato_cherez_rosiyu_2084065.html#. – Заголовок з екрана.
24. Соціально-економічне становище України за січень–травень 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/druk/soc_ek/2015/publ_05_2015_u.html. – Заголовок з екрана.
25. **Зануда, А.** Що дасть Україні та українцям зона вільної торгівлі з ЄС? / А. Зануда. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/09/130930_free_trade_ukraine_eu_az. – Заголовок з екрана.
26. **Шибалкіна, Ю.** Величина зовнішнього боргу ВВП України за 2014–2015 роки / Ю. Шибалкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://costua.com/news/143-debt-2014#sthash.rig4dVjv.dpuf>. – Заголовок з екрана.
27. НБУ погіршив прогноз падіння ВВП України в 2015 р. до 11,5 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/292323.html>. – Заголовок з екрана.
28. Рівень тіншової економіки в І кв. 2015 р. сягнув 47 % ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/283877.html>. – Заголовок з екрана.
29. Реальні доходи населення в 2014 р. зменшилися [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.media/politics/231885/>. – Заголовок з екрана.
30. Задолженность государства перед бизнесом достигла 47 млрд грн [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minfin.com.ua/2015/09/04/8668808/>. – Загл. с экрана.
31. Збитки підприємств України за півроку становили понад 230 мільярдів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1115519-zbitok-pidpriemstv-ukrajini-za-pivroku-stanoviv-ponad-230-milyardiv.html>. – Заголовок з екрана.

32. Україна втрачає 115 млрд грн через збитки держпідприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/ekonomika/Ukraine-vtrachaie-115-mlrd-hrn-cherez-zbytky-derzhpid-pryiemstv—Abromavychus--93407.html>. – Заголовок з екрана.
33. Що чекає на гривню та банківську систему у другому півріччі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2015/07/05/shcho_chekaie_na_gryvnyu_ta_bankivsku_systemu_u_drugomu_pivrichchi_analiz_604749. – Заголовок з екрана.
34. Геєць, В. Дефіцит інвестицій в Україну та темпи їх освоєння [Електронний ресурс] / В. Геєць. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/348712/defitsit_vneshnegofinansirovaniya_v_2015_godu_sostavlyaet_184_mlrd_direktor_ieip_nanu_valeriyi_geets. – Заголовок з екрана.
35. Кабмін хоче включити до списку приватизації на 2015 р. 342 об'єкти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/04/6/537376/>. – Заголовок з екрана.

Надійшла до редколегії 25.02.2016

УДК 339.96:314.74:330.55

О. А. Чугаєв

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА І МІГРАЦІЯ ЯК НАПРЯМ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ МАЛИХ КРАЇН

Розглянуто вплив величини економіки на надходження міжнародної допомоги й міграційні процеси. Систематизовано особливості та причини спеціалізації вагомої частини малих країн у міжнародній допомозі та міграції. Оцінено сучасні тенденції в цих сферах в Україні з економікою середньої величини.

Ключові слова: розмір країни, величина економіки, міжнародна допомога, міжнародна міграція, мала економіка.

А. А. Чугаєв

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПОМОЩЬ И МИГРАЦИЯ КАК НАПРАВЛЕНИЕ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ МАЛЫХ СТРАН

Рассмотрено влияние величины экономики на поступления международной помощи и миграционные процессы. Систематизированы особенности и причины специализации весомой части малых стран на международной помощи и миграции. Оценены современные тенденции в этих сферах в Украине с экономикой средней величины.

Ключевые слова: размер страны, величина экономики, международная помощь, международная миграция, малая экономика.

O. A. Chugaiev

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL AID AND MIGRATION AS A SPECIALIZATION TYPE OF SMALL COUNTRIES

The article analyzes the effects of economy size on international aid receipts and migration. Small developing countries are more dependent on foreign aid and migration than other developing countries. Therefore a particular group of small countries is called MIRAB (Migration, Remittances, Aid and Bureaucracy).